

Redaktor
Anna B. Kowalska

Sekretarz redakcji
Bartłomiej Rogalski

Członkowie redakcji
Krzysztof Kowalski, Dorota Kozłowska, Rafał Makala

Rada Naukowa
dr hab. prof. UJ Wojciech Blajer, prof. dr hab. Aleksander Bursche,
prof. dr hab. Wojciech Dzeduszycki, prof. dr Hauke Jöns,
dr hab. prof. UW Joanna Kalaga, dr hab. prof. UG Henryk Machajewski,
dr Dmitrij Osipov, dr hab. prof. UW Tomasz Płonka

Recenzenci
dr Justyna Baron, dr Eugeniusz Cnotliwy, dr hab. Andrzej Janowski,
dr hab. prof. PAN Michał Kara, dr hab. prof. UAM Andrzej Michałowski

Tłumaczenie
Tomasz Borkowski, Michał Adamczyk

Proofreading
Agnes Kerrigan

Redakcja wydawnicza
Barbara Maria Kownacka, Marcelina Lechicka-Dziel

Projekt okładki
Waldemar Wojciechowski

Skład i druk
XPRESS Sp. z o.o.

Adres redakcji
Muzeum Narodowe w Szczecinie
70-561 Szczecin, ul. Staromłyńska 27
tel.: 797 705 229, e-mail: mzp@muzeum.szczecin.pl
www.mzp.muzeum.szczecin.pl

Nakład 250 egz.

© Muzeum Narodowe w Szczecinie & Authors

ISSN 0076-5236

Szczecin 2015

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

Marta Chmiel-Chrzanowska, Michał Adamczyk O śmierci bez przesady. Próba zastosowania podejścia technologicznego w archeologicznych badaniach nad śmiercią	7 31
On death with no exaggeration. A technological approach to the study of death. Summary	
Justyna Żychlińska Transformacja ciała ludzkiego jako wyraz świadomości i istnienia duchowości w kulturze łużyckiej	33 44
The transformation of the human body as an expression of the existence of consciousness and spirituality in the Lusatian Culture. Summary	
Kinga Zamelska-Monczak Wczesnośredniowieczne grzebień z Santoka	45 91
Early medieval combs from Santok. Summary	
Eugeniusz Cnotliwy W sprawie budownictwa we wczesnośredniowiecznym Wolinie	93 106
Construction in early medieval Wolin. Summary	
Antoni Porzeziński „Importowane” naczynia typu Tornow i Gross Raden na stanowiskach 2 i 2a w Cedyni, woj. zachodniopomorskie	107 121
“Imported” vessels of the Tornow and Gross Raden type on sites 2 and 2a in Cedynia, West Pomeranian Voivodeship. Summary	
Kamil Kajkowski, Piotr N. Kotowicz Zapomniany wczesnośredniowieczny pochówek łodziowy ze Szczecina	123 136
A forgotten early medieval boat burial from Szczecin. Summary	
ODKRYCIA	
Bartłomiej Rogalski Weryfikacyjno-rozpoznawcze badania sondażowe cmentarzyska ze starszego i młodszego okresu przedrzymskiego w m. Modrzewo, gm. Suchań, pow. stargardzki, stanowisko 6 (AZP 33-13/33) Verification and reconnaissance test excavations on a burial ground from the older and younger pre-Roman period in Modrzewo, Suchań commune, Stargard district, site 6 (AZP 33-13/33)	137
Bartłomiej Rogalski Archeologiczne badania sondażowe na cmentarzysku z okresu wpływów rzymskich w Starych Łysogórkach, gm. Mieszkowice, pow. gryfiński, stanowisko 5 (AZP 43-03/7) Archaeological test excavations on the burial ground from the Roman period in Stare Łysogórki, Mieszkowice commune, Gryfino district, site 5 (AZP 43-03/7)	145

Aleksander Bursche, Bartłomiej Rogalski Badania wykopaliskowe w Suchaniu, pow. stargardzki, stanowisko 18 (AZP 33-13/32) w latach 2013–2014 Excavations in Suchań, Suchań commune, Stargard district, site 18 in 2013–2014	151
Andrzej Kuczkowski, Dorota Malarczyk Znalezisko wczesnoabbasydzkiego dirhama w Trzebiatowie, pow. gryficki Find of an early Abbasid dirham from Trzebiatów, Gryfice district	161
Andrzej Kuczkowski Naczynie z wczesnośredniowiecznego depozytu srebrnego (?) z okolic Darłowa, pow. sławieński A vessel from an early medieval silver hoard (?) from the area of Darłowo, Sławno district	165
Martina Karle, Anna B. Kowalska, Sebastian Messal Badania nieinwazyjne przeprowadzone w 2014 roku w pobliżu grodów w Bardach i Świelubiu, pow. kołobrzeski Non-invasive research conducted in 2014 in the area of strongholds in Bardy and Świelubie, Kołobrzeg district	169
Magdalena Szymczyk Średniowieczna szachownica na portalu kolegiaty św. Jana Chrzciciela w Myśliborzu, pow. myśliborski Medieval chequered pattern on the portal of the Collegiate Church of St John the Baptist in Myślibórz, Myślibórz district	175
Andrzej Kuczkowski Średniowieczny topór żelazny z okolic Świdwina, pow. świdwiński Medieval iron axe from the area of Świdwin, Świdwin district	181
RECENZJE I OMÓWIENIA	
Paulina Romanowicz <i>Klasztor premonstratensów w Białobokach. Archeologia i historia,</i> red. Marian Rębkowski, Felix Biermann, Szczecin 2015	185
Ewa Górkiewicz <i>Dzieje Stepnicy,</i> red. Radosław Gaziński, Ewa Gwiazdowska, Maciej Szukała, Ryszard Techman, Szczecin 2014	187
Ewa Górkiewicz <i>Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy Środkowej.</i> <i>Spółeczeństwo, gospodarka, ideologia,</i> red. Krystian Chrzan, Krzysztof Czaplą, Sławomir Moździoch, Wrocław–Głogów 2014	189

Anna B. Kowalska <i>Wolin wczesnośredniowieczny, część 2, red. Błażej Stanisławski,</i> Władysław Filipowiak, Warszawa 2014. <i>Origines Polonorum, t. 7</i>	191
Bartłomiej Rogalski <i>Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na Pomorzu. Z najnowszych badań i odkryć,</i> red. Mirosław Fudziński, Gdańsk 2015	193
Anna B. Kowalska <i>The Island in Żółte on Lake Żarańskie. Early medieval Gateway into West Pomerania,</i> red. Wojciech Chudziak, Ryszard Kaźmierczak, Toruń 2014	195
Agnieszka Kowalówka Piotr N. Kotowicz, <i>Topory wczesnośredniowieczne z ziem polskich. Katalog źródeł,</i> Rzeszów 2014. <i>Collectio Archaeologica Ressoviensis, t. 30</i>	197
Agnieszka Kowalówka Piotr Piętkowski, <i>Biskupstwo pomorskie jako początek biskupstwa kamińskiego,</i> Wrocław 2015	199
Agnieszka Kowalówka <i>Civitas Cedene. Studia i materiały do dziejów Cedyni,</i> t. 1, red. Paweł Migdalski, Cedynia 2014	201
Marta Kurzyńska Materiały do bibliografii archeologii Pomorza Zachodniego za 2013 rok. Suplement	203
Indeks nazw geograficznych za 2013 rok. Suplement	207
Marta Kurzyńska Materiały do bibliografii archeologii Pomorza Zachodniego za 2014 rok	209
Indeks nazw geograficznych za 2014 rok	249
KRONIKA	
Anna B. Kowalska <i>Civitas et urbs Szczecin. Projekt naukowy realizowany w Dziale Archeologii</i> Muzeum Narodowego w Szczecinie w latach 2012–2014	253
Krzysztof Kowalski <i>Archeologia Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie</i>	259

Agnieszka Kowalówka	
<i>Polska około roku 1000. Gniezno pierwszą stolicą oraz Pomorze u progu chrześcijaństwa.</i>	
Wystawy czasowe	265
Izabela Sukiennicka	
<i>Skarby z okolic Suchania. Wystawa czasowa</i>	269
Paweł Migdalski	
Sprawozdanie z działalności naukowo-edukacyjnej	
Stowarzyszenia Historyczno-Kulturalnego „Terra Incognita” za 2014 rok	277
Maria Danuta Wołągiewicz	
Początki w Szczecinie. Pamięci Ryszarda Wołągiewicza (19.06.1933–14.01.1994)	285

Izabela Sukiennicka

Skarby z okolic Suchania. Wystawa czasowa

Od 13 listopada 2014 roku do 15 marca 2015 roku w gmachu Muzeum Narodowego w Szczecinie przy ul. Wały Chrobrego 3 była prezentowana wystawa *Skarby z okolic Suchania*, ukazująca najnowsze, unikatowe odkrycia archeologiczne z tej miejscowości na tle znalezisk z różnych epok pochodzących głównie z okolicznych wsi (ryc. 1 i 2). Ekspozycję przygotowano na bazie zbiorów i zasobów archiwalnych przechowywanych w Dziale Archeologii szczecińskiego muzeum. Jej kuratorem był dr Bartłomiej Rogalski, a współorganizatorem prof. dr hab. Aleksander Bursche z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego kierujący grantem *Okres Wędrówek Ludów w dorzeczu Odry i Wisły*¹, w ramach którego były prowadzone badania archeologiczne w Suchaniu. Pokazowi towarzyszyło wydanie pod redakcją Krzysztofa Kowalskiego i Aleksandra Burschego publikacji *Skarby z okolic Suchania / The Treasures of Suchań*, która jednocześnie jest pierwszym tomem serii Pomorskie zbiory archeologiczne Muzeum Narodowego w Szczecinie. Tak pomyślany projekt – ekspozycja i publikacja – zapoczątkował cykl prezentacji przygotowywanych przez Dział Archeologii Muzeum Narodowego w Szczecinie, ukazujących pomorskie zabytki archeologiczne w porządku mikroregionalnym.

W centralnej części wystawy, zaaranżowanej w niewielkiej, zaciemnionej sali, ukazany został unikatowy skarb z 2. połowy V wieku, złożony ze złotych elementów – pięciu zachowanych zawieszek i spiralnego pierścienia – zapewne tworzących jedną kolię. Pozostałe zabytki – ponad 50 znalezisk grobowych i gromadnych oraz pojedynczych przedmiotów – ułożono chronologicznie, od epoki kamienia po średniowiecze, w pionowych witrynach usytuowanych w otoczeniu skarbu, umożliwiając odwoływanie się do nich w każdym momencie zwiedzania ekspozycji. W witrynach zaprezentowano nie tylko eksponaty z mikroregionu, ale także przykłady znalezisk gromadnych reprezentujących kolejne epoki, tym samym przekrojowo przybliżając zwiedzającym

¹ Projekt finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

również problematykę tezauryzacji przedmiotów w najstarszych dziejach ziem pomorskich.

Strefę ekspozycji uzupełniały postery zawierające charakterystykę kolejnych epok, skarbu suchańskiego, ilustracje zabytków, które nie przetrwały do naszych czasów, a także krótką historię odkryć archeologicznych z okolic Suchania. Przygotowano także interaktywną prezentację multimedialną trójwymiarowych odwzorowań brakteatów z depozytu suchańskiego, umożliwiającą powiększanie widniejących na nich wizerunków.

Zastosowana w tym projekcie oś chronologiczna prowadziła widza po wystawie i wyznaczała zgodny z ruchem wskazówek zegara kierunek zwiedzania. Przekaz linearny opowiadał zdarzenie po zdarzeniu i przedstawiał epokę po epoce, kierując do szczególnie interesującego obiektu. Zwiedzający mógł podążać także indywidualną ścieżką, prowadząc swobodne poszukiwania, co było kluczowym czynnikiem organizacji przestrzeni ekspozycyjnej. Skoncentrowano się na zachowaniu równowagi i współzależności między przestrzenią, obiektem a informacją oraz dyskretnym zaangażowaniu techniki w połączeniu z aktywizowaniem publiczności do poszukiwań.

Opowieść o niezwykłym skarbie i odległych dziejach naszej historii i kultury miała kontynuację w towarzyszącym wystawie dwujęzycznym, polsko-angielskim katalogu, który jednocześnie pełnił rolę przewodnika i umożliwiał zwiedzanie gościom zagranicznym. Skarb jest jednym z podstawowych terminów funkcjonujących w słowniku archeologicznym. Zakres jego znaczenia może być jednak zdecydowanie szerszy niż utożsamianie z nagromadzonym bogactwem dóbr materialnych. Obejmować może wszelkie świadectwa najdawniejszej kultury, które wzbogacają naszą wiedzę na jej temat i są kluczem do zrozumienia historii regionu. Historii, która wzbudza rosnące od kilku lat zainteresowanie mieszkańców i władz samorządowych, co znalazło odzwierciedlenie w objęciu ekspozycji honorowym patronatem przez burmistrza Suchania. Należy pamiętać, że bez zainteresowania lokalnych społeczności świadectwami historii, zarówno tymi już znanymi, jak i odkrywanymi w różnych okolicznościach, bez świadomości potencjału informacyjnego zawartego w każdym znalezisku i kontekście jego odkrycia, nasza wiedza o dziejach jest narażona na bezpowrotne zubożenie wskutek nieświadomego, czy też niekiedy świadomego, niszczenia. Starsze i nowsze przykłady udziału mieszkańców w opiece nad znaleziskami zostały przedstawione w części poświęconej losom odkryć. Wystawa i rozpoczęty nią cykl ekspozycji mikroregionalnych są próbą wyjścia naprzeciw wzrostowi zainteresowań zabytkami archeologicznymi, a także potrzebie ich ochrony.

Znaleziska archeologiczne z okolic Suchania są znanymi przykładem historii poznawania, gromadzenia i ochrony zabytków kultury najdawniejszych mieszkańców ziem pomorskich. W XIX wieku, wraz ze wzrostem zainteresowania

kolekcjonerstwem i historią regionalną, przedmioty z tego obszaru trafiały do kolekcji prywatnych, a z biegiem czasu – częściej do powstających wówczas muzeów. Proces ten został przerwany u schyłku II wojny światowej. Uszczupleniu uległy zbiory muzealne, a kolekcje prywatne – całkowitemu zniszczeniu lub zaginęły. Po wojnie powrócono do działalności mającej na celu pozyskiwanie obiektów z rejonu Suchania poprzez prowadzenie badań wykopaliskowych, powierzchniowych prospekcji archeologicznych, a także współpracę z miłośnikami historii poszukującymi jej pozostałości.

W ciągu narracyjnym ekspozycji, o jasno nakreślonym początku, środku i zakończeniu, wykorzystano starannie dobrane artefakty, ilustracje i dokumenty archiwalne, by przyciągnąć uwagę odwiedzających w różnym wieku i z różnych środowisk. Zarys historii odkryć bazował na zasobach archiwalnych. W dużej mierze archiwaliami oraz analogicznymi odkryciami z różnych rejonów Pomorza posiłkowano się, prezentując znaleziska z epoki kamienia, które szczególnie zostały uszczuplone wskutek ewakuacji na czas działań wojennych, a następnie zaginięcia szeregu cennych eksponatów. Wśród nich wskazać można choćby unikatowy półwytwór mezolitycznego topora z poroża z Suchanówka, poświadczający lokalną wytwórczość tych rzadko odkrywanych narzędzi, czy znaną w torfach nad rzeką Iną bogato zdobioną amforę z Żukowa, która zapewne została zdeponowana jako dar wotywny.

Wraz z wejściem ziem pomorskich w strefę wpływów cywilizacji epoki brązu przeniknęły tutaj nowe idee technologiczne związane z produkcją i użytkowaniem przedmiotów metalowych. Jak można przypuszczać, zmiany, widoczne wyraźnie w kulturze materialnej, odcisnęły się również na normach społeczno-gospodarczych oraz światopoglądowych ówczesnej ludności. Nie wyklucza się powstania w tym czasie miejscowych warsztatów, w których produkowano ozdoby obręczowe, jak znany z Brudzewic skarb złożony z naszyjnika oraz mniejszych obręczy (naramienników lub bransolet), a także charakterystyczne wisioriki rożkowate wykonane z białego brązu, narzędzia czy nawet broń. Pomorze Zachodnie wyróżnia szczególne bogactwo przedmiotów z brązu wzorowanych również na wytworach skandynawskich (z kręgu kultury nordyjskiej), co świadczy o rozległych kontaktach ówczesnych społeczności. Przykładem inspiracji lokalnych metalurgów jest niezwykle okazały naszyjnik typu Wendelring z Suchania. Jego efektowny i przykuwający wzrok kształt uzyskano za pomocą umiejętnego skręcenia czworobocznego pręta brązowego, uprzednio starannie rozklepanego na cienką blachę.

W ostatnich wiekach przed Chrystusem, gdy pod wpływem Celtów upowszechniła się na dużych obszarach Europy produkcja narzędzi i broni z żelaza, stosowanego wcześniej głównie do wyrobu ozdób, okolice Suchania znalazły się na pograniczu dwóch dużych jednostek kulturowych. Odbiciem tego jest

obrzędek pogrzebowy – konstrukcja i wyposażenie grobów odkrytych w mikroregionie. Łączył on cechy wywodzące się z kultury jastorfskiej (groby popielnicowe w obstawie kamiennej) oraz z kultury oksywskiej (wyposażenie grobów w broń). Z osadnictwem ludności drugiego z wymienionych ugrupowań związane są ślady produkcji żelaza odkryte niedawno w Suchaniu. W początkach naszej ery rolę centrum kulturowego na kontynencie europejskim przejęło Cesarstwo Rzymskie. Wpływy rzymskie uwidaczniały się w większości wytworów kultury materialnej, choćby w formach naczyń, ozdób i broni. Wśród zabytków zaprezentowanych na ekspozycji znajdowała się typowa ceramika z tego okresu, o czarnej, błyszczącej powierzchni, zdobiona motywem łączącym meander ze swastyką. Pośród różnorodnych form ukazano naczynia tzw. situlowate, których kształt naśladował rzymskie wiadra z brązu. Wyeksponowano również formy charakterystyczne dla Pomorza Zachodniego, jak choćby bogato zdobione naczynia przypominające butelkę, które są przykładem miejscowej sztuki garncarskiej. Z szerokiej gamy ozdób szczególną kategorią na wystawie były zapinki, zwracające uwagę różnorodnością kształtów, detalami zdobienia, wielkością, sposobem konstrukcji, co świadczy o niezwyklej kreatywności ich twórców i dynamice zmian w ówczesnej modzie. Ponadto można było obejrzeć okazy importowane, egzemplarze wykonane przez pomorskich odlewników, a także znalezisko monety – drahmy iliryskiej, będącej świadectwem funkcjonowania tego mikroregionu w systemie dalekosiężnych kontaktów handlowych.

Zupełnie wyjątkowym zespołem eksponatów jest skarb złotych przedmiotów z okresu wędrówek ludów, w tym przynajmniej dwóch brakteatów skandynawskich oraz dwóch zapinek brązowych typu bornholmskiego i typu turyńskiego, które odkryto na tym samym stanowisku. Oba brakteaty skandynawskie wykonane są z cieniutkiej złotej blaszki z uszkiem. Znajdują się na nich wybite stemplem mocno stylizowane wyobrażenia jeźdźca na koniu, które są skandynawską interpretacją postaci rzymskiego cesarza na koniu, znane z przedstawień na złotych monetach. Motyw znajdujący się na brakteatach zapewne jest powiązany z mitologią skandynawską i przedstawia Odyna na koniu Sleipnirze. Najbliższe analogie ikonograficzne pochodzą ze znalezisk z południowej Szwecji i z Bornholmu.

Z okolic Suchania znane są także elementy pochodzące zapewne ze skarbów wczesnośredniowiecznych, jak choćby zaprezentowane na wystawie znaleziska srebrnych dirhamów pochodzących z krajów arabskich. Część z nich została odkryta w sąsiedztwie funkcjonujących tutaj grodów.

Walory edukacyjne wystawy *Skarby z okolic Suchania* wzbogacono o rekwizyty-pamiątki rozdawane m.in. podczas zajęć prowadzonych przez Dział Edukacji Muzeum Narodowego w Szczecinie. Był to komplet pięciu zakładek do książek, będący jednocześnie układanką (ryc. 3). Na każdej zakładce znajdowało się

zdjęcie jednej zawieszki ze skarbu z okresu wędrówek ludów, a odpowiednio ułożone ukazywały przedstawienie całej kolii i powiększony obraz jeźdźca na koniu ze stempla na eksponowanym brakteacie. Takie rozwiązanie miało przez zabawę utrwalać obraz oglądanego wcześniej zabytku.

Ryc. 1 i 2. Otwarcie wystawy *Skarby z okolic Suchania*, fot. M. Soja, Studio Paprika

Ryc. 3. Układanka z zakładek do książek przedstawiających elementy kolarstwa ze skarbu odkrytego w Suchaniu, proj. K. Kowalski